

HOE IS HET ANTROPOCEEN JE TOT NU TOE BEVALLEN?

Deze bladzijde (eigenlijk die helemaal vooraan) wordt door uitgevers en boekbinders de ‘Franse titel’ genoemd. Hij bevat alleen de titel van het boek, geen auteursnaam of ondertitel. De Franse titel had ooit echt een functie in het druk- en bindproces, maar tegenwoordig is hij voornamelijk decoratief. Ik ben nooit zo’n fan van Franse titels. Tegen de tijd dat ik hem als lezer bereik weet ik allang hoe het boek heet, en mocht ik een geheugensteuntje nodig hebben, dan kan ik dat op elk moment op het omslag vinden. Aan de andere kant zou je kunnen zeggen dat in een tijdperk van schermlezen elk aspect van boeken maken een anachronisme is, en ik ben zeer verknocht aan het gevoel van papier en de aanblik van gedrukte letters. Daarom geef ik de Franse titel tweënhalfte ster.

INLEIDING

Mijn boek *Turtles All the Way Down* verscheen in oktober 2017, aansluitend heb ik die hele maand getournd om het te promoten. Toen ik terug was in Indianapolis ben ik begonnen met de aanleg van een pad tussen de boomhut van mijn kinderen en de kleine ruimte waar mijn vrouw en ik vaak werken, een ruimte die je, afhankelijk van je wereldbeeld, een kantoor of een schuur zou noemen.

Het was geen figuurlijk pad. Het was echt een doorgang door het bos, waarvoor ik tientallen kamperfoelieplanten moest opruimen, die invasieve woekerplanten die een groot deel van Centraal-Indiana in een wurggreep houden. Daarna heb ik de hедера uitgegraven die alles had overgenomen, het pad bedekt met houtsnippers en er een rand van bakstenen langs gemaakt. Ik heb een maand lang vijf of zes dagen per week en tien tot twaalf uur per dag aan dat pad gewerkt. Toen ik er eindelijk mee klaar was, heb ik de tijd opgenomen die ik erover deed om over het pad van ons kantoortje naar de boomhut te lopen. Achtenvijftig seconden. Het had me een maand werk gekost om een wandeling van achtenvijftig seconden door het bos mogelijk te maken.

Een week later zocht ik in een la naar lippenbalsem toen ik plotseling en zonder enige waarschuwing mijn evenwicht verloor. De wereld begon te kantelen en te draaien. Ineens was ik een heel klein bootje op een heel hoge zee. Mijn ogen rilden

in hun kassen en ik moest overgeven. Ik werd met spoed naar het ziekenhuis gebracht en de wereld bleef nog weken daarna tolleren. De diagnose die uiteindelijk werd gesteld was labyrintitis, een aandoening van het binnenoor met een wonderlijk tot de verbeelding sprekende naam, maar een ervaring waarvoor één ster nog te veel is.

Het herstel van labyrintitis betekende weken in bed, zonder te kunnen lezen, tv te kunnen kijken of met mijn kinderen te kunnen spelen. Het enige wat ik had waren mijn gedachten, die de ene keer door een slaperige hemel schemerden en me dan weer in paniek brachten, zo dwangmatig als ze me bleven achtervolgen. Gedurende die lange, stille dagen reisden mijn gedachten de hele wereld af en dwaalden tot diep in het verleden.

De schrijfster Allegra Goodman kreeg ooit de vraag voorgelegd: ‘Wie zou u kiezen om uw levensverhaal te schrijven?’ Ze antwoordde: ‘Het lijkt erop dat ik dat zelf al doe, maar omdat ik romanschrijver ben, is het allemaal in geheimtaal.’ Ikzelf begon net het gevoel te krijgen dat sommige mensen dachten dat ze mijn geheimtaal wel kenden. Die namen dan aan dat ik het wereldbeeld van de hoofdpersonen van een boek deelde, of ze stelden me vragen alsof ik de hoofdpersoon wás. Een beroemde interviewer vroeg me of ik, net als de vertelster van *Turtles All the Way Down*, ook door paniekaanvallen werd overvallen bij het zoenen.

Ik maak er geen geheim van dat ik lijd aan een psychische aandoening, dus ik had zulke vragen over me afgeroepen, maar dan nog begon het té vermoeiend te worden en bracht het me van mijn stuk om zoveel over mezelf te praten in verband met een roman. Ik zei tegen de interviewer dat ik geen probleem heb met zoenen, nee, maar wel soms paniekaanvallen, en dat die verschrikkelijk angstaanjagend zijn. Terwijl ik zo praatte,

voelde ik me op een afstand van mezelf staan, alsof mijn ik niet echt van mij was, maar iets wat ik verkocht, of op z'n minst verhuurde in ruil voor een goede pers.

En terwijl ik herstelde van labyrintitis realiseerde ik me dat ik niet meer in geheimtaal wilde schrijven.

In 2000 heb ik tijdens mijn studie een paar maanden stage gelopen als aalmoezenier in een kinderziekenhuis. Ik studeerde theologie, want ik wilde episcopaals predikant worden, maar die stage in het ziekenhuis bracht me op andere gedachten. Ik kon niet omgaan met de verwoesting die ik daar zag. Dat kan ik nog steeds niet. Ik ben gestopt met mijn theologieopleiding en naar Chicago verhuisd, waar ik voor uitzendbureaus ging werken als typist, tot ik uiteindelijk een baan kreeg als datatypist bij het blad *Booklist*, een tweewekelijks tijdschrift waarin boeken worden besproken.

Een paar maanden later kreeg ik mijn eerste kans om een boek te recenseren nadat een redacteur me had gevraagd of ik van liefdesromans hield. Ik had haar geantwoord dat ik er dol op was, waarop zij me een roman had gegeven die speelde in het Londen van de zeventiende eeuw. In de vijf jaar daarna heb ik honderden boeken gerecenseerd voor *Booklist*, van prentenboeken over Boeddha tot gedichtenbundels, en ik raakte al doende gefascineerd door het format van zo'n recensie. *Booklist* hield de boekbesprekingen beperkt tot 175 woorden, wat betekende dat elk woord raak moest zijn. Het boek moest in de bespreking tegelijk voorgesteld én geanalyseerd worden en je complimenten stonden pal naast je kritiek.

Bij *Booklist* worden de recensies niet samengevat in een oordeel van één tot vijf sterren. In 175 woorden kun je potentiële lezers veel meer meegeven dan met één eenheid van waarneming. De schaal van vijf sterren wordt pas de laatste paar decennia gebruikt in kritische besprekingen. Bij filmkri-

tieken kwam hij al in de jaren vijftig nu en dan voor, maar bij beoordelingen van hotels niet eerder dan 1979 en in boekrecensies pas op grote schaal nadat Amazon reviews van lezers was gaan publiceren.

De vijfsterrenschaal bestaat niet echt voor mensen; hij bestaat voor dataverzamelingssystemen, vandaar dat hij pas in het internettijdperk de standaard is geworden. Uit een recensie van 175 woorden een conclusie trekken over de kwaliteit van een boek is voor kunstmatige intelligentie een zware opgave, terwijl een sterrenschaal er ideaal voor is.

Het is verleidelijk labyrintitis te zien als metafoor: het ontbrak in mijn leven aan evenwicht, dus werd ik ondersteboven gegooid door een evenwichtsstoornis. Ik had een hele maand nodig gehad om een rechte lijn door het bos te trekken en wat het me had opgeleverd was de boodschap dat het leven nooit langs een recht pad verloopt, maar door duizelingwekkende labyrinten zonder uitweg. Zelfs deze inleiding heb ik al ingedeeld als een doolhof, waarin ik terugkom op plaatsen waarvan ik dacht dat ik ze achter me had gelaten.

Maar die symbolisering van een ziekte is precies waar ik tegen in wilde gaan met het schrijven van *Turtles All the Way Down* en *The Fault in Our Stars*. Ik hoop tenminste dat ik een dwangstoornis en kanker daarin niet heb voorgesteld als een strijd die je kunt winnen of als een symbolische uiting van een karakterzwakte of zoiets, maar als ziektes waar je maar het beste van moet zien te maken. Ik heb geen labyrintitis gekregen omdat de kosmos me een lesje in evenwicht wilde leren. Dus ik heb maar geprobeerd er het beste van te maken. Na zes weken was ik bijna helemaal beter, maar ik heb nog altijd af en toe last van duizelingen, en die zijn doodeng. Ik heb nu aan den lijve ondervonden dat bewustzijn iets tijdelijks en iets wisselvalligs is. Zeggen dat het leven van een mens een

evenwichtskunst is, is geen metafoor.

Terwijl ik beter werd, begon ik me af te vragen wat ik met de rest van mijn leven zou doen. Ik begon weer elke dinsdag een video te maken en elke week een podcast met mijn broer, maar ik schreef niet. Dat najaar en die winter waren sinds mijn veertiende de langste periode dat ik niet had geprobeerd voor een publiek te schrijven. Ik miste het schrijven misschien wel, maar dan zoals je iemand mist van wie je ooit hebt gehouden.

Ik ben in 2005 bij *Booklist* weggegaan, en uit Chicago, omdat Sarah, mijn vrouw, kon gaan afstuderen in New York. Volgens zijn we naar Indianapolis verhuisd, waar Sarah ging werken als curator Hedendaagse Kunst bij het Indianapolis Museum of Art. En daar zijn we blijven wonen.

Ik heb bij *Booklist* zoveel gelezen dat ik me niet kan herinneren wanneer ik het woord ‘antropoceen’ voor het eerst ben tegengekomen, maar het moet ergens rond 2002 zijn geweest. Het wordt geopperd als term voor het huidige geologische tijdperk, waarin de mens fundamenteel is gaan ingrijpen in de planeet en de biodiversiteit. Niets is menselijker dan mensen ophemelen, maar we zijn in de eenentwintigste eeuw een geweldig machtige partij op aarde.

Mijn broer Hank, die zijn professionele leven is begonnen als biochemicus, heeft het me ooit als volgt uitgelegd: als mens, zei hij, zijn andere mensen je grootste probleem. Je bent kwetsbaar voor andere mensen, en je bent van ze afhankelijk. Maar stel je nu eens voor dat je in deze eeuw een rivier bent, of een woestijn, of een ijsbeer. Dan zijn mensen nog stééds je grootste probleem. Dan ben je evengoed kwetsbaar voor ze, en afhankelijk van ze.

Hank was met me meegegaan op die boektournee in het najaar van 2017, en om de tijd te doden tijdens de lange autoritten tussen steden, probeerden we elkaar te overtreffen in

het vinden van absurde reviews van Google-gebruikers over de plaatsen waar we langs kwamen. Zo was er een gebruiker die Lucas heette en die het Badlands National Park één ster gaf. ‘Niet genoeg bergen,’ vond hij.

In de jaren sinds ik bij *Booklist* had gewerkt als *book reviewer* was iedereen wel een soort *reviewer* geworden en werden er over van alles en nog wat reviews geschreven. De vijfsterrenschaal werd niet alleen meer gebruikt voor boeken of films, maar ook voor openbare toiletten of trouwfotografen. De medicijnen die ik gebruik voor mijn dwangstoornis zijn meer dan elfhonderd keer beoordeeld op drugs.com, met een gemiddelde score van 3,8. In de verfilming van mijn boek *The Fault in Our Stars* zit een scène die is gefilmd op een bankje in Amsterdam; over dat bankje zijn er nu honderden Google-reviews. (Mijn favoriet, met drie sterren, luidt: ‘Het is een bankje.’)

Hank en ik hadden het over de plotseling opgekomen populariteit van reviews met een schaal van vijf sterren, en ik vertelde hem dat ik jaren geleden ooit het idee had gehad om een review te schrijven over de Canadese gans.

Waarop Hank zei: ‘Ha, het antropoceen... in reviews!’

Dat ‘jaren geleden’ was 2014, en ik had toen in feite al een paar reviews geschreven – die over de Canadese gans en ook een over Diet Dr Pepper. Begin 2018 stuurde ik die reviews naar Sarah en vroeg haar wat ze ervan vond.

Toen ik boeken recenseerde, kwam er nooit een ‘ik’ in het stuk voor. Ik had de rol aangenomen van een objectieve waarnemer van buitenaf. Mijn eerste reviews van Diet Dr Pepper en de Canadese gans waren net zo geschreven, in een non-fictieversie van de alwetende verteller van een verhaal in de derde persoon enkelvoud. Toen Sarah ze had gelezen, merkte ze op dat er in het antropoceen geen objectieve waarnemers

zijn, alleen deelnemers. Ze legde uit dat als mensen reviews schrijven, ze eigenlijk een soort autobiografie schrijven: zie hier mijn ervaring toen ik in dit restaurant ging eten, of mijn haar bij deze kapper liet knippen. Ik had vijftienhonderd woorden geschreven over Diet Dr Pepper zonder ook maar één keer mijn eeuwige en diep persoonlijke liefde voor Diet Dr Pepper te vermelden.

Rond diezelfde tijd, en terwijl mijn gevoel van evenwicht terugkwam, herlas ik het werk van mijn vriendin en mentor Amy Krouse Rosenthal, die een paar maanden daarvoor was overleden. Zij had eens geschreven: ‘Voor wie probeert te ontdekken wat hij/zij met zijn/haar leven aanmoet: RICHT JE AANDACHT OP WAAR JE AANDACHT OP GERICHT IS. Dat is zo ongeveer alle info die je nodig hebt.’ Mijn aandacht was zo versnipperd en mijn wereld was zo’n herrie geworden dat ik geen aandacht had voor waar mijn aandacht op gericht was. Maar toen ik mezelf erbij haalde in de reviews, zoals Sarah me had aangeraden, had ik het gevoel dat ik voor het eerst in jaren op z’n minst probeerde mijn aandacht te richten op waar mijn aandacht op gericht was.

Dit boek is begonnen als een podcast waarin ik enkele van de tegenstrijdigheden probeerde te volgen van het menselijk leven zoals ik het ervaar – hoe we zo meelevend en zo wreed kunnen zijn, zo vasthoudend en zo snel ontgoocheld. Bovenal wilde ik de tegenstrijdigheid van de menselijke macht begrijpen: we zijn tegelijk te machtig en niet machtig genoeg. We zijn machtig genoeg om het klimaat en de biodiversiteit op aarde radicaal te veranderen, maar niet machtig genoeg om te bepalen waarin we ze veranderen. We zijn zo machtig dat we aan de atmosfeer van onze planeet kunnen ontsnappen. Maar we hebben niet genoeg macht om onze geliefden te beschermen tegen lijden.

Ik wilde ook schrijven over sommige van die plekken waar mijn leventje botst met de grote krachten van het antropoceen. Begin 2020, na twee jaar schrijven aan de podcast, is er een uitzonderlijk grote kracht verschenen in de vorm van een nieuw coronavirus. Toen werd dat het enige waarover ik kon schrijven. Te midden van de crisis – en nu ik dit schrijf in april 2021 zit ik er nog middenin – kom ik veel tegen om bang voor te zijn of over te klagen. Maar ik zie ook mensen samenwerken om te delen en te verspreiden wat we met z'n allen leren, en ik zie mensen samenwerken om voor zieken en kwetsbaren te zorgen. Zelfs gescheiden zijn we aan elkaar gebonden. Zoals Sarah me zei: er zijn geen waarnemers, alleen deelnemers.

Tegen het einde van zijn leven zei de grote auteur en illustrator van prentenboeken Maurice Sendak in het NPR-programma *Fresh Air*: 'Ik huil veel omdat ik mensen mis. Ik huil veel omdat ze doodgaan en ik ze niet kan tegenhouden. Ze laten me alleen en ik hou nog meer van ze.'

Hij zei: 'Nu ik ouder word merk ik dat ik verliefd ben op de wereld.'

Het heeft mij mijn hele leven tot nu toe gekost om verliefd te worden op de wereld, maar ik ben het de laatste paar jaar gaan voelen. Verliefd worden op de wereld betekent niet dat je het lijden – en niet alleen dat van de mens – negeert of over het hoofd ziet. Voor mij althans betekent verliefd worden op de wereld opkijken naar de nachthemel en je overweldigd voelen door de schoonheid en de afstand van de sterren. Het betekent je kinderen tegen je aan houden als ze huilen, toekijken als de platanen in juni in het blad komen. Als mijn borstbeen pijn gaat doen, mijn keel zich dichtknijpt en de tranen in mijn ogen opwellen, wil ik wegstaren van mijn gevoel. Ik zoek een omleiding via ironie of wat dan ook om te voorkomen

dat ik rechtstreeks voel. We weten allemaal hoe liefhebben eindigt. Maar ik wil niettemin verliefd worden op de wereld, me erdoor open laten breken. Ik wil voelen wat er te voelen is zolang ik hier ben.

Sendak beëindigde dat interview met de laatste woorden die hij ooit in het openbaar heeft gezegd: ‘Leef je leven. Leef je leven. Leef je leven.’

Dit is mijn poging om dat te doen.

YOU'LL NEVER WALK ALONE

Het is mei 2020, en dit is een situatie waar mijn brein niet goed mee overweg kan.

Ik merk steeds vaker dat ik ernaar verwijs als ‘het’ of ‘dit’ zonder te benoemen of te hoeven benoemen wat het is, want die zeldzame ervaring die we als mensen doormaken is zo algemeen dat je niet hoeft te zeggen waar die voornaamwoorden naar terugverwijzen. Het is gruwel en ellende waar je ook kijkt en ik wil er door te schrijven van loskomen. En toch sijpelt het naar binnen, als licht door de rolgordijnen of hoogwater door dichte sluisdeuren.

Ik ga ervan uit dat je dit leest in mijn toekomst. Misschien lees je het in een toekomst die zo ver van mijn heden af ligt dat ‘dit’ voorbij is. Ik weet dat het nooit helemaal voorbij zal zijn – het volgende normaal wordt anders dan het vorige. Maar er komt een nieuw normaal en ik hoop dat jij erin leeft, en ik hoop dat ik er dan ook in leef.

Tot het zover is, moet ik ‘dit’ zien te overleven en troost zoeken waar ik kan. En de laatste tijd betekent troost voor mij een musicalliedje.

In 1909 bracht de Hongaarse schrijver Ferenc Molnár zijn nieuwe toneelstuk *Liliom* voor het eerst op de planken in Boedapest. De hoofdpersoon, Liliom, een tegendraadse en soms gewelddadige klantenlokker op de kermis, wordt verliefd op

de jonge serveerster Julie. Wanneer Julie in verwachting raakt, wil Liliom een roofoverval plegen om zijn beginnende gezin te onderhouden, maar dat loopt uit op een ramp en Liliom komt om. Hij belandt zestien jaar in het vagevuur; dan mag hij één dag terug naar de aarde om zijn dochter Louise, inmiddels een tiener, op te zoeken.

Liliom werd een flop in Boedapest, maar Molnár was geen schrijver die zich daardoor liet ontmoedigen. Hij ging verder met opvoeringen van het stuk in heel Europa en daarna in vertaling in de Verenigde Staten, waar het in 1921 goede kritieken kreeg en een bescheiden kassucces werd.

De componist Giacomo Puccini wilde *Liliom* tot opera bewerken, maar Molnár weigerde hem de rechten te verkopen; hij wilde 'dat *Liliom* de geschiedenis in gaat als een toneelstuk van Molnár, niet als een opera van Puccini'. In plaats daarvan verkocht Molnár de rechten aan Richard Rodgers en Oscar Hammerstein, het duo musicalcomponisten dat zojuist groot succes had geboekt met *Oklahoma!* Het gevolg was dat Molnár's toneelstuk *Liliom* de geschiedenis in is gegaan als een musical van Rodgers en Hammerstein; die ging in 1945 in première als *Carousel*.

Rogers en Hammerstein schreven voor die musical het nummer 'You'll Never Walk Alone', en dat wordt in het stuk tweemaal gezongen. De eerste keer om Julie te bemoedigen na de dood van haar man, en nog eens, jaren later, door de klasgenoten van Louise bij hun diploma-uitreiking. Louise doet niet mee, ze is van streek, maar hoewel ze haar vader niet meer kan zien, voelt ze zijn nabijheid en aanmoediging en gaat dan toch meezingen.

De beelden die in de tekst van 'You'll Never Walk Alone' worden opgeroepen zijn allemaal van het meest voor de hand liggende soort: we worden aangemoedigd 'door te lopen door de

wind en de regen' – niet direct de meest fantasierijke voorstelling van een storm. Ook wordt ons opgedragen 'door te lopen met hoop in je hart', wat pijnlijk afgezaagd aanvoelt. En dan de belofte: 'Aan het einde van de storm is er een gouden hemel en het lieflijk zilveren gezang van een leeuwerik.' In werkelijkheid zien we aan het einde van een storm overal afgewaaid takken, omgevallen elektriciteitspalen en overstroomd land.

En toch heb ik een zwak voor dat liedje. Misschien zit het 'm in de herhaling van de woorden *walk on*. Volgens mij zijn er twee basisprincipes waar je als mens niet omheen kunt: 1) We moeten doorgaan, en 2) Niemand van ons loopt ooit alleen. We vóélen ons misschien alleen (dat gebeurt onvermijdelijk), maar zelfs in de meest verpletterende eenzaamheid zijn we niet alleen. Zoals bij Louise op haar diploma-uitreiking zijn degenen die ver weg of zelfs voorgoed weg zijn nog altijd bij ons en moedigen ze ons nog altijd aan om door te lopen.

Het nummer is door iedereen gecoverd, van Frank Sinatra tot Johnny Cash en Aretha Franklin. Maar de beroemdste cover stamt uit 1963 en is gemaakt door Gerry and the Pacemakers, een band die net als de Beatles afkomstig was uit Liverpool, met Brian Epstein als manager en George Martin als producent. Trouw aan hun bandnaam veranderden de Pacemakers de maatsoort van het lied, verhoogden het tempo en gaven de klaagzang wat meer pit, en hun versie werd een nummer 1-hit in het Verenigd Koninkrijk.

Fans van de Liverpool Football Club begonnen het nummer vrijwel meteen samen te zingen tijdens wedstrijden. Die zomer zei de legendarische trainer Bill Shankly tegen de zanger van de Pacemakers, Gerry Marsden: 'Gerry, m'n jongen, ik heb jou een voetbalteam gegeven, en jij hebt ons een lied gegeven.'

Tegenwoordig prijken de woorden YOU'LL NEVER WALK ALONE in smeedijzeren letters op de toegangspoort van Anfield, het stadion van Liverpool. Daniel Agger, de beroemde

Deense verdediger van Liverpool, heeft YNWA laten tatoeëren op de knokkels van zijn rechterhand. Ik ben al tientallen jaren fan van Liverpool,¹ en voor mij is het liedje zo sterk verbonden met de club dat ik de openingsklanken maar hoeft te horen of ik denk terug aan al die keren dat ik het met andere fans heb gezongen – soms in vervoering, vaak in droefenis.

Toen Bill Shankly in 1981 stierf, zong Gerry Marsden ‘You’ll Never Walk Alone’ tijdens de afscheidsdienst, zoals het al op vele uitvaarten voor vele Liverpoolsupporters was gezongen. Het wonder van ‘You’ll Never Walk Alone’ zit er voor mij in dat het zo goed werkt als lied voor een uitvaart, maar ook als lied voor een diploma-uitreiking én als een lied voor we-hebben-net-Barcelona-verslagen-in-de-Champions-League. Zoals de voormalige Liverpoolspeler en -coach Kenny Dalglish zei: ‘Het gaat op voor tegenslag en verdriet, en het gaat op voor succes.’ Het is een lied over steun zoeken bij elkaar, ook als je dromen omvergegooid en weggeblazen worden. Het is een lied over de storm én over de gouden hemel.

Het lijkt op het eerste gezicht misschien vreemd dat het populairste voetbal-*anthem* ter wereld juist uit het muziektheater komt. Maar voetbal is theater, en de fans maken er muziektheater van. West Ham United heeft als clublied ‘I’m Forever Blowing Bubbles’, en aan het begin van elke wedstrijd zie je duizenden volwassenen op de tribunes bellenblazen terwijl ze zingen: *‘I’m forever blowing bubbles, pretty bubbles in the air!’*

1 Waaron? Toen ik twaalf was, zat ik in het voetbalteam van mijn school. Ik kon er natuurlijk niets van en ik werd zelden opgesteld. We hadden één goede speler in ons team, een jongen die James heette. James kwam uit Engeland en hij vertelde ons dat je daar professionele voetbalteams had, met duizenden fans die schouder aan schouder stonden en de hele wedstrijd zongen. Hij zei ons dat het beste team van Engeland Liverpool was. En ik geloofde hem.

They fly so high, nearly reach the sky/ Then like my dreams, they fade and die. (Ik blaas altijd bellen, mooie bellen in de lucht/ Ze vliegen zo hoog, bijna tot de hemel/ dan waaien ze weg en slaan kapot als mijn dromen.) Fans van Manchester United hebben de ‘Battle Hymn of the Republic’, het beroemde lied van Julia Ward Howe uit de Amerikaanse Burgeroorlog, verbasterd tot ‘Glory, Glory Man United’, terwijl de fans van Manchester City hebben gekozen voor ‘Blue Moon’, een nummer van Rodgers en Hart uit 1934.

Al die liederen zijn groot gemaakt door de gemeenschap die ze zingt. Ze spreken van eenheid in verdriet en eenheid in triomf: of de zeepbel vliegt of knapt, we zingen samen.

‘You’ll Never Walk Alone’ is sentimenteel, maar het is niet fout. Het beweert niet dat alles koek en ei is op aarde. Het spoort ons alleen aan om door te lopen met hoop in ons hart. En net als met Louise aan het einde van *Carousel*: ook als je bij de eerste regels die je zingt niet echt gelooft in die gouden hemel of dat lieflijk zilveren gezang van de leeuwerik, als je bij het einde komt geloof je er toch een beetje meer in.

In maart 2020 ging er online een video rond waarin een groep Britse verpleegkundigen en ambulancepersoneel door een glazen afscheiding ‘You’ll Never Walk Alone’ zong om hun collega’s op de intensive care aan de andere kant aan te moedigen. Aanmoedigen, moed wensen – mooi. Al worden onze dromen omvergegooid en weggeblazen, we zingen onszelf en elkaar moed toe.

Ik geef ‘You’ll Never Walk Alone’ vierenhalf ster.